

Krystyna Nikołańczuk

Lwów, Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki

CZY „MŁODOŚĆ MUSI SIĘ WYSZUMIEĆ”? O WARTOŚCIOWANIU MŁODZIEŻY W POLSKIEJ FRAZEOLOGII

Jakoby też rok bez wiosny mieć chcieli,
Którzy chcą, żeby młodzi nie szaleli.
Jan Kochanowski, *Na młodość*

Zachowania werbalne i niewerbalne człowieka to tematy, które ciągle wzbudzają zainteresowanie językoznawców. Niniejszy artykuł mieści się w nurcie antropocentrycznie zorientowanych badań nad znaczeniem słownictwa polszczyzny, zwłaszcza nad jej zasobem frazeologicznym. Powinien on wypełnić lukę w analizie polskich związków frazeologicznych (dalej ZF) określających młodość. Przeprowadzone dotychczas liczne i różnorodne badania nad frazeologią języka polskiego nie obejmują, o ile jest nam wiadomo, ZF oznaczających wiek człowieka, w szczególności w aspekcie osobliwości ich znaczenia, wynikającego nie tylko z definicji leksykograficznych, lecz także z użycia tych ZF w tekstach¹.

Przedmiotem naszych dociekań lingwistycznych jest dwadzieścia polskich ZF, w których znaczeniu oprócz semu ‘młody’ da się wyodrębnić dyferencjalne semy, wartościujące dodatnio lub ujemnie przedstawicieli określonego wieku. Celem artykułu jest ujawnienie ich semów konotacyjnych rzutujących na osobliwości postrzegania młodości we współczesnym polskim językowym obrazie świata. Podstawę do spo-

¹ Do takich wniosków skłania nas m.in. przegląd materiałów do bibliografii frazeologii polskiej (prace opublikowane w latach 1945-2005), uporządkowanych przez S. Bąbę (S. Bąba, *Materiały do bibliografii frazeologii polskiej. Prace opublikowane w latach 1945-1995*, Poznań 1998; *idem*, *Materiały do bibliografii frazeologii polskiej. Prace opublikowane w latach 1996-2000*, Poznań 2003; *idem*, *Materiały do bibliografii frazeologii polskiej. Prace opublikowane w latach 2001-2005*, Poznań 2008). Nie znaleziono bowiem żadnej pracy dotyczącej badania nad frazeologią oznaczającą młodość człowieka.

rządzenia wykazu analizowanych jednostek stanowiło jedenaście polskich słowników². Pragnąc uniknąć subiektywnych sądów, uwzględniliśmy nie tylko płaszczyznę *langue*, lecz także *parole*, czyli kontekstową realizację wybranych ZF (ogółem zbadano 4843 konteksty w Narodowym Korpusie Języka Polskiego [dalej NKJP] oraz Internecie [dalej I]). Analiza kontekstowa okazała się potężnym impulsem do głębszych rozważań nad strukturą znaczeniową ZF, zwłaszcza nad ich zakresem konotacyjnym, a zarazem zaowocowała ujawnieniem nietypowych użyc polskich ZF oznaczających młodość (ogółem ujawniono 241 innowacji³).

Spostrzeżenia na temat wartościowania młodzieży w polskiej frazeologii czynimy na podstawie znaczenia ZF (wynikającego zarówno z definicji słownikowych, jak i z sytuacji kontekstowych), które pojmujemy jako uporządkowaną konfigurację semów trzech poziomów – sygnifikacyjnego, desygnacyjnego oraz konotacyjnego. W semach sygnifikacyjnych wyrażone jest najogólniejsze (podstawowe) rozumienie elementu rzeczywistości ekstralingwistycznej, bez żadnych konkretyzacji czy nacechowania ekspresywno-stylistycznego. Na tym swoistym podłożu semantycznym ZF nawarstwiają się szeregi dodatkowych semów precyzujących – desygnacyjnych. Na konotację zaś składają się znaczeniowe elementy oceniające oraz ekspresywno-emocjonalne⁴. Ponadto do zakresu konotacji należy także nacechowanie aksjologiczne, czyli wartościowanie melioratywne (dodatnie, pozytywne: +) lub pejoratywne (ujemne, negatywne: –). Odcień

² Informację o znaczeniu ZF czerpiemy ze słowników: ISJP, MSF, SFJP, SFJPS, SFWP, SFWUTIA, USJP, WKS, WSE, WSFJP, WSEFPWNZP. Wykaz skrótowców podaje się w nawiasach na końcu opisu bibliograficznego każdego ze słowników.

³ Pojęcia normy frazeologicznej oraz innowacji frazeologicznej rozumiemy według S. Bąby, a zatem norma frazeologiczna to „zbiór zaaprobowanych przez polską społeczność językową frazeologizmów oraz reguł określających sposób realizacji ich tożsamości w tekstach” (S. Bąba, *Frazeologia polska. Studia i szkice*, Poznań 2009, s. 11), innowacja zaś to „wszelkie odchylenie od normy frazeologicznej” (*ibidem*, s. 25). Podczas ujawnienia oraz analizy różnych typów innowacji ZF opieramy się na klasyfikacjach S. Bąby (*ibidem*), A. Pajdzińskiej (A. Pajdzińska, *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*, Lublin 1993) oraz G. Dziamskiej-Lenart (G. Dziamska-Lenart, *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej*, Poznań 2004). Zgodnie ze S. Bąbą wyodrębniamy: 1) **innowacje rozszerzające**, powstające w wyniku naruszenia schematu łączliwości leksykalnej ZF; 2) **innowacje modyfikujące**: a) **rozwijające**, które polegają na uzupełnieniu składu leksykalnego ZF nowymi komponentami; b) **wymieniające** powstające w wyniku wymiany komponentu ZF na jakiś inny wyraz; c) **kontaminujące**, powstające w wyniku skrzyżowania dwu ZF, które charakteryzują się bliskością znaczeń i/lub struktury; d) **skracające**, które powstają w wyniku zmniejszenia składu leksykalnego ZF. Na podstawie klasyfikacji innowacji frazeologicznych A. Pajdzińskiej wydzielamy **aluzje frazeologiczne**, nawiązujące do tradycyjnego ZF. **Defrazeologizację**, polegającą na tym, że obok tradycyjnego znaczenia frazeologizmu w kontekście ujawniają się też znaczenia potencjalne jego komponentów, wyodrębniamy według klasyfikacji G. Dziamskiej-Lenart.

⁴ W podobny sposób strukturę znaczenia ZF rozpatruje się m.in. w pracach: В.М. Білоноженко, *Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів*, Київ 1989; А. Кравчук, *Новий тип дефініцій фразеологізмів у польських словниках*, „Проблеми слов’язнознавства” 2005, вип. 55, с. 181-196; І.М. Тепляков, *Фразеологічна семантика (на матеріалі деяких слов’янських мов)*, „Проблеми слов’язнознавства” 2005, № 55, с. 156-163.

melioratywny/pejoratywny znaczenia badanych ZF wyróżniono na podstawie zarówno źródeł leksykograficznych (tzw. konotacja słownikowa), jak i ich użycie kontekstowych w NKJP oraz Internecie (tzw. konotacja kontekstowa⁵).

Zagadnienie (melioratywnego/pejoratywnego) wartościowania młodzieży wynikające z materiału frazeologicznego wydaje się ciekawe także ze względu na waloryzację tej grupy wiekowej we współczesnych mediach, reklamie (powszechnie mówi się bowiem o kulcie młodości, w tym przede wszystkim młodego ciała)⁶. Pragniemy zatem uwydatnić obraz młodzieży wyłaniający się ze znaczenia polskich ZF, sprawdzając, czy rzeczywiście dominują w nim składniki kojarzone z pięknem i witalnością⁷.

Pozytywny stereotyp młodości ilustrują ZF *młoda gwardia*, *młoda kadra*, *młode siły*, *młoda krew*, *świeża krew*. Znaczenie sygnifikacyjne ZF *młoda gwardia*⁸ ‘młodzi (ludzie)’, zgodnie z definicją słownikową, uzupełnione jest semem desygnacyjnym ‘przyszłość narodu’ oraz semem stylistycznym ‘książkowe’. Ten ZF, kodyfikowany tylko w WSFJP [WSFJP, s. 260]⁹, ma niską frekwencję: 26 kontekstów, w których analizowany ZF występuje w normatywnej postaci strukturalno-semantycznej. Sem sygnifikacyjny ‘młodzi’ uobecnia się w czternastu kontekstach, gdzie widoczne są wskazówki temporalne¹⁰. Systemowy sem ‘przyszłość narodu’ wyraźnie nadaje ZF *młoda*

⁵ W podobny sposób konotację jednostek leksykalnych rozumie R. Tokarski, rozgraniczając „konotację systemu językowego”, albo „konotację systemową”, oraz „konotację tekstową” (R. Tokarski, *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin 2013, s. 232-233), którą wyodrębnia za J. Puzyniną (J. Puzynina, *Konotacje leksykalne w interpretacji tekstu literackiego. Na przykładzie purytanizmu Cypriana Norwida*, [w:] *Konotacja. Praca zbiorowa*, red. J. Bartmiński, Lublin 1988, s. 83-97). Terminem „konotacja tekstowa” J. Puzynina posługuje się w pracach poświęconych badaniu tekstów C.K. Norwida, rozróżniając jej odmiany: „pozytywną i negatywną konotację tekstową”.

⁶ D. Zduńkiewicz-Jedynak, *Język reklamy*, [w:] *idem, Wykłady ze stylistyki*, Warszawa 2008, s. 175; Т.Г.Еріксен, *Тирания моменту. Швидкий і повільний час в інформаційну добу*, пер. з англ. В. Дмитрук, Львів 2004, s. 154.

⁷ Jest to ważne zagadnienie ujawniające też osobliwości językowego obrazu świata Polaków, o czym wspominał J. Bartmiński: „JOS jest zależny (wywodliwy, pochodny) od założonego, w sposób jawny lub ukryty, systemu wartości. Są one związane z punktem widzenia i perspektywą oglądu świata. Wartości są czynnikiem sterującym konstruowaniu wizji rzeczywistości przez subiekt doświadczający (eksperiencera) i konceptualizujący, tj. przez wspólnotę nosicieli języka lub twórczą jednostkę, a w kolejności stanowią czynnik integrujący elementy obrazu świata utrwalonego w tradycji i mającej obieg społeczny” (J. Bartmiński, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] *Język w kręgu wartości*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003, s. 63).

⁸ Źródła tego ZF trzeba doszukiwać się w propagandowej powieści A. Fadiejewa pod takim właśnie tytułem.

⁹ Tu i dalej podczas analizy normatywnego znaczenia każdego ZF przedstawiamy całościowo informacje semantyczne, ujawnione na podstawie różnych źródeł leksykograficznych, wskazując odpowiedni tom i stronę w konkretnym słowniku.

¹⁰ Np. we fragmencie *Do głosu dochodzi młoda gwardia: Matt Damon, Ethan Hawke, Till Schweiger...*, a starsi – jak Nicolas Cage, Keanu Reeves, Brad Pitt i Tom Cruise – odrzucają już propozycje ról siłowo-akcyjnych. *Narybek jest dla wytwórni tańszy ekonomicznie i bardziej opłacalny (gaże!)* (NKJP: „Dziennik Polski”. W tytułach wyłuszczone wszystkie analizowane ZF, a podkreślono te wyrazy kontekstu otaczającego przytoczone ZF, które uwypuklają pewne zjawiska semantyczne czy strukturalne

gwardia pozytywnego wydźwięku, ponieważ z przyszłością ludzie zwykle wiążą nadzieję, oczekiwania na satysfakcjonujące zmiany. Można zatem uznać, że ten ZF użytkownicy języka polskiego osadzają w pozytywnie zabarwionym otoczeniu kontekstowym – dowodem na to jest dziewięć kontekstów, w których chodzi o aktywność zawodową, sukcesy młodzieży, jej niewyczerpaną werwę, pomysłowość etc. Na przykład: *W środowisku paintballowców weteranów zastępuje młoda gwardia mająca dość sił i czasu na bieganie po lesie z pistoletem* (NKJP: „Dziennik Zachodni”); *Poza tym jest masa młodych wykonawców, którzy grają muzykę elektroniczną w najróżniejszych odzieniach. Teraz, kiedy my, starszyszkowie, zaczynamy być zmęczeni nieustannym koncertowaniem, pojawia się młoda gwardia, która może zająć nasze miejsce (śmiech)* (NKJP: „Mazowieckie To i Owo”).

O dodatnim wartościowaniu młodzieży mówią również kontekstowe użycia ZF **młoda kadra**, **młode siły**. Ich zasięg semantyczny, rekonstruowany na podstawie danych słownikowych [SFJPS, t. 1, s. 451; USJP, t. 2, s. 685; WSFPWNZP, s. 252], da się określić w następującym schemacie: ‘młodzi ludzie (temporalny sem sygnifikacyjny)’ + ‘rozpoczynający swoją działalność w jakiejś dziedzinie (nietemporalny sem sygnifikacyjny)’ + ‘ksiązkowe (sem konotacyjny)’. W takim znaczeniu te ZF realizują się w uzusie: ZF *młoda kadra* występuje w 639 kontekstach (w 141 z nich zaszła innowacja rozwijająca), ZF *młode siły* – w 50 kontekstach (w 17 z nich zaszła innowacja rozwijająca). Częstokroć poprzez wyrazy najbliższego otoczenia tych ZF albo poprzez nowe komponenty, rozwijające ich formę kodyfikowaną, dochodzi do sprecyzowania obszarów działalności subiekta (kontekstowe semy desygnacyjne)¹¹. Takie uściślenie na przykład odnajdujemy w zdaniu: *Postawił na młodą kadrę nauczycieli z zapalem*

omawianych jednostek. Wszystkie konteksty podaje się bez poprawiania błędów.) o wieku młodym świadczy, z jednej strony, leksem *narybek*, o znaczeniu ‘*pot. przen.* młode pokolenie rozpoczynające działalność w jakiejś dziedzinie pracy, sportu itp.’ [USJP, t. 2, s. 838], z innej zaś strony, znany jest wiek aktorów, których określono tym ZF: w okresie edycji artykułu (21.08.1998) amerykańscy aktorzy Matthew Paige Damon i Ethan Green Hawke mieli 28 lat, a niemiecki aktor Tilman Valentin Schweiger skończył 35 lat (<http://pl.wikipedia.org/wiki> [dostęp: 16.04.2014]).

¹¹ Por.: ZF **młoda kadra**: naukowa (55), menedżerska (9), kierownicza (8), nauczycielska (6), lekarska (4), oficerska (4), techniczna (4), strażacka (3), ekonomiczna (2), instruktorska (2), inżynierska (2), naukowa i dydaktyczna (2), oficerska i podoficerska (2), pedagogiczna (2), policyjna (2), trenerska (2), administracyjna (1), aktorska (1), asystencka (1), badawcza (1), brokerska (1), dowódcza (1), dydaktyczna (1), dziennikarska (1), generalska (1), inżynieryjno-techniczna i pracownicza (1), inżynieryjno-zarządzająca (1), lekarska i pielęgniarska (1), lotnicza (1), medyczna (1), naukowo-pedagogiczna (1), odlewnicza (1), opiekuńczo-wychowawcza (1), prawnicza (1), rządowa i parlamentarna (1), techniczno-menedżerska (1), wychowawcza (1), uniwersytecka (1), urzędnicza (1), zarządzająca (1); marynarki (2), nauczycieli (2), uczonych (2), chirurgów (1), choreografów (1), dowódców armii (1), dziennikarzy (1), ekonomistów (1), energetyków polskich (1), inteligencji (1), fizykoterapeutów i masażystów (1), kardiologów (1), kierowców (1), hotelarzy (1), lekarzy (1), muzealników (1), naukowców (1), opiekunów (1), polityków (1), polskich ubezpieczeniowców (1), pograniczników (1), rolników (1), skoczków wojskowych (1), strażaków (1), terapeutów (1), wojskowych (1), zoologów (1); ZF **młode siły**: pedagogiczne (2), artystyczne (1), medyczne (1), muzyczne (1), naukowe (1), polityczne (1), szachowe (1).

do pracy, z sercem do młodzieży, z pasją (NKJP: „Gazeta Krakowska”). W tym kontekście widać nie tylko adaptację sytuacyjną normatywnego znaczenia ZF *młoda kadra* (uwypuklenie poziomu desygnacyjnego), lecz także pozytywną charakterystykę młodego nauczyciela: odznacza się on ‘pracowitością’ oraz ‘entuzjazmem’, co można wyczytać z określeń z *zapałem do pracy, z sercem do młodzieży, z pasją*. Nacechowanie melioratywne ZF *młoda kadra, młode siły*, jak potwierdzają też inne konteksty (32 konteksty ze ZF *młoda kadra* oraz 2 konteksty ze ZF *młode siły*), jest uzasadnione semami kontekstowymi ‘zdolny’, ‘aktywny’, ‘wykształcony’, ‘pomysłowy’. Na przykład: *Doświadczenie profesorów trzeba równoważyć dynamizmem i kreatywnością młodej kadry* (NKJP: „Tygodnik Siedlecki”).

Odwołując się do wyników badań kontekstowych, ZF *młoda krew, świeża krew* również można zaliczyć do środków dodatniego nacechowania młodzieży. Zgodnie z WSF [WSE, s. 170, s. 174], te ZF są polisemiczne: „1) element, powiew nowości, odnowy, świeżości¹²; 2) młody człowiek” [WSE, s. 170, 174]. Definicje tych ZF w innych źródłach leksykograficznych [ISJP, t. 2, s. 796; SFJP, s. 170; USJP, t. 2, s. 302; WSPWNZP, s. 190]¹³ nie zawierają semu sygnifikacyjnego ‘młody’: dominantą semantyczną jest sem ‘nowy w jakimś środowisku’, wokół którego gromadzą się semy desygnacyjne ‘kreatywny’ + ‘wnoszący w środowisko coś ożywczego, odmiennego’, a także sem konotacyjny ‘zartobliwie’. W uzusie analizowane ZF występują często: ZF *młoda krew* – 127 kontekstów (w 10 z nich zaszły innowacje: 7 kontaminacji, 3 innowacje rozwijające); ZF *świeża krew* – 234 konteksty (w 15 z nich zaszły innowacje: 9 innowacji rozwijających, 6 innowacji rozszerzających łączliwość ZF). Badania kontekstowe potwierdzają użycie tych ZF w celu określenia przede wszystkim młodzieży. Tak więc na kontekstowe znaczenie ZF *młoda krew* składają się semy sygnifikacyjne ‘młody’¹⁴ + ‘nowicjusz’ + semy desygnacyjne ‘kreatywny’ + ‘odnoszący sukces’ + ‘wnoszący w jakieś środowisko coś nowego’. Pozytywne zabarwienie tego ZF dostrzegamy w 70 kontekstach, z których w 23 jako subiekt występują sportowcy: *Młoda krew akcjami oskrzydłającymi zawsze potrafi rozruszać grę zespołu* (NKJP: „Dziennik Polski”).

¹² Na podstawie badań kontekstowych można stwierdzić polisemiczność tylko ZF *świeża krew*: „1) semy sygnifikacyjne ‘młody’ + ‘nowicjusz’ + semy desygnacyjne ‘kreatywny’ + ‘odnoszący sukces’ + ‘wnoszący w jakieś środowisko coś nowego’; 2) element nowości” (ZF *młoda krew* używa się tylko w pierwszym znaczeniu). Drugie znaczenie ZF *świeża krew*, co prawda, ujawnia się tylko w 9 kontekstach. Np.: *Palm Pre – świeża krew w smartfonach* (l: <http://webhosting.pl> [dostęp: 10.04.2014]). Zarówno w tym, jak i w innych kontekstach ‘elementem nowości’ jest pewne urządzenie wyróżniające się spośród innych sobie podobnych doskonalszymi parametrami, lepszym wyglądem etc.

¹³ ISJP, USJP oraz WSPWNZP kodyfikują wyłącznie ZF *świeża krew*.

¹⁴ Wyodrębnienie semu ‘młody’ jako elementu znaczenia sygnifikacyjnego ZF *młoda krew* jest nieco subiektywne, ponieważ nie jest on widocznie wyrażony we wszystkich kontekstach. Uważamy jednak, że obecność w 89 kontekstach wskazań na młody wiek jest wystarczającą przesłanką, by uznać sem ‘młody’ za stały komponent znaczenia ZF *młoda krew*. Ponadto aluzji temporalnej do żadnego innego okresu życia człowieka nie ujawniono.

Identyczny układ semów (semy sygnifikacyjne ‘młody’ + ‘nowicjusz’ + semy desygnacyjne ‘kreatywny’ + ‘odnoszący sukces’ + ‘wnoszący w jakieś środowisko¹⁵ coś nowego’) ma ZF *świeża krew*. Wskazania na młody wiek osoby, określonej ZF *świeża krew*, są w 98 kontekstach, z których w 67 uściślono subiekt: chodzi o sportowca; semy melioratywnie wartościujące młodzież ujawniono w 47 kontekstach: *Młodzi ludzie, świeża krew*. [...] – *Są chętni do pracy, szybko się uczą i chcą się wykazać. Służą nam dużą pomocą. Stażystom przydziela się najczęściej czasochłonne zajęcia* (NKJP: „Dziennik Łódzki”).

Powyższe ZF ilustrują dodatnie wartościowanie młodzieży: są to ludzie twórczy, pełni inwencji. Do tej grupy ZF należy zaliczyć także ZF *młody gniewny*¹⁶, pozornie niemający nic wspólnego z nacechowaniem pozytywnym odpowiedniej kategorii wiekowej. Na poziomie sygnifikacyjnym ten ZF oznacza nie tylko młodą osobę, lecz także jej buntowniczość: „**młodym gniewnym** nazywa się młodą osobę, która buntuje się przeciwko systemowi wartości reprezentowanemu przez ludzi starszego pokolenia” [WKS, s. 179]. Podobne definicje (co prawda, bez komentarza, że pewien system wartości przedstawiają akurat ludzie starszego pokolenia) znajdujemy w ISJP [ISJP, t. 1, s. 460], USJP [USJP, t. 2, s. 685], WSF [WSF, s. 170], WSFPWNZP [WSFPWNZP, s. 252]. W SFWP [SFWP, s. 203, s. 394-395] oraz SFJP [SFJP, s. 199] nie ma wyraźnego potwierdzenia właśnie młodego wieku buntownika, wskazano tylko, że jest to „osoba (zazwyczaj młoda) [...]” (SFWP), „(młoda) osoba [...]” (SFJP), czyli sem temporalny występuje tu jako sem desygnacyjny. Użytkownicy języka polskiego często posługują się ZF *młody gniewny*: 547 kontekstów, z których pięć potwierdza innowacyjne użycie tego ZF (2 innowacje rozwijające, 3 innowacje rozszerzające łączliwość ZF). Trzysta kontekstów przemawia za zaliczeniem semu ‘młody’ do szeregu elementów znaczenia sygnifikacyjnego; z 95 z nich czerpiemy informacje desygnacyjne: rolę subiektu odgrywa sportowiec. Na przykład: *Do głosu dochodzą młodzi gniewni: Topolski, Nawrociak,*

¹⁵ Zakres desygnacyjny ZF *świeża krew* w 7 kontekstach rozszerza się poprzez rozwijanie struktury tego ZF nowymi elementami, nazywającymi zawody: *Najpóźniej 1 sierpnia dziewięciu nowych strażaków rozpocznie pracę [...] Na początek świeża strażacka krew będzie poznawać procedury i zasady pracy w komendzie* (NKJP: „Gazeta Krakowska”).

¹⁶ Korzeni ZF *młody gniewny* warto się doszukiwać w źródłach literackich, ponieważ tak nazywano „brytyjskie pokolenie literackie 50. lat XX w. wywodzące się z klasy robotniczej lub niższej średniej, lekceważące obyczajowość, elitarną kulturę i tradycje brytyjskich klas wyższych, Kościół anglikański, uniwersytety Oxfordu i Cambridge. Wprowadzali do swoich powieści i sztuk sprawy i konflikty warstw niższych. Do pokolenia tego (które często nie znało się nawzajem osobiście) zalicza się m.in. Johna Waina (powieść *Hurry on Down*, 1953), Kingsleya Amisa (powieść *Lucky Jim*, 1954), a przede wszystkim Johna Osborne’a, którego słynna sztuka *Look back in Anger* (1956, pol. tytuł *Miłość i gniew*) stała się manifestem ruchu. Gdy agent prasowy teatru Royal Court opisał 26-letniego autora po premierze jako «młodego gniewnego» (nazwa zapożyczona z tytułu książki Leslie Paula z 1951 r.), nazwę rozszerzono na całą generację literacką [...]”. W. Kopaliński, *Słownik wydarzeń, pojęć i legend XX wieku*, red. A. Kubiak-Sokół, Z. Wiankowska-Ładyka, Warszawa 2002, s. 261.

Mowlík, Telichowski, Sasin, Mirek Goliński¹⁷. *W nich tkwi przyszłość Lecha. Przyszłość i siła. Pokazali, że są wartościowymi zmiennikami starszych, bardziej doświadczonych i przepłacanych kolegów* (NKJP: „Gazeta Poznańska”). Semowi sygnifikacyjnemu ‘młody’ w strukturze znaczenia ZF *młody gniewny* towarzyszą, naszym zdaniem, semy de-sygnacyjne ‘utalentowany’, ‘odnoszący sukces’, co wynika z otoczenia kontekstowego tego ZF (*W nich tkwi przyszłość Lecha. Przyszłość i siła. Pokazali, że są wartościowymi zmiennikami starszych*). Dodatkowo nacechowanie młodzieży (‘bardziej utalentowany niż poprzednicy [w pewnym obszarze działalności]’, ‘ambitny’, ‘natarczywy’) da się zauważyć w innych 99 kontekstach, w których użyto ZF *młody gniewny*. Ponadto w roli subiektów nie zawsze występują sportowcy: *Duże firmy szukają młodych gniewnych na miejsce zmanierowanych i droższych specjalistów. Energia i pomysłowość studentów kontra doświadczenie i wiedza wytrawnych specjalistów* (NKJP: „Dlaczego?”); „**Młodzi gniewni**” *wyrabiali jak nikt inny normy, zostając po godzinach i pracując w niedzielę...* (NKJP: „Polityka”).

Wyniki badań kontekstowych uwypuklają w znaczeniu ZF *młody gniewny* rozbudowaną warstwę aksjologiczną, ponieważ charakter ‘buntu’ przejawiającego się u młodzieży może mieć różne ukierunkowanie. Jest to zatem jednostka ambiwalentnie określająca młodzież. Z jednej strony, zauważono melioratywne wartościowanie przedstawicieli tego wieku (‘bardziej utalentowany niż poprzednicy [w pewnym obszarze działalności]’, ‘ambitny’, ‘natarczywy’) – konteksty, w których chodzi raczej o chęć pokonania swoich poprzedników niż o sprzeciw czy protest młodzieży. Z drugiej strony, w uzusie przypisuje się młodzieży, mianowanej ZF *młody gniewny*, wiele negatywnych cech i wykonywanych czynności: agresywność, wulgarność, skłonności przestępcze. Dowodem na pejoratywne nacechowanie młodzieży, określonej ZF *młody gniewny*, jest 47 kontekstów, między innymi: *Co do myśli samobójczych – szczerze mówiąc nie potępiam samobójców (tak jak np. aborcji i eutanazji). Potępiam jednak takich „młodych gniewnych”, jak Ty, którzy buntują się przeciw światu, rodzicom, szkole. Sam to kiedyś przechodziłem i teraz widzę, że jest to głupie* (I: Usenet – pl.sci.psychologia, dostęp: 16.04.2014).

Tego typu (godne potępienia) zachowanie uwidacznia się w kontekstach, gdzie ZF określają czas dorastania, wczesną młodość. Do tej grupy należy między innymi ZF *młodość chmurna i durna*¹⁸ o znaczeniu „lata wczesnej młodości: gniewnej, buntowniczej, ale niezbyt mądrej i niedoświadczonej” [WSF, s. 170]. W tym znaczeniu ZF *młodość chmurna i durna* występuje w uzusie współczesnego języka polskiego: 130

¹⁷ W okresie edycji artykułu (23.11.2004) polscy piłkarze David Topolski, Damian Nawrociak, Mariusz Mowlík, Błażej Telichowski, Paweł Sasin i Michał Goliński mieli 20 lat, 24 lata, 23 lata, 20 lat, 21 lat i 23 lata (<http://pl.wikipedia.org/wiki> [dostęp: 16.04.2014]).

¹⁸ ZF *młodość chmurna i durna* jest skrzydlatym słowem z wiersza A. Mickiewicza *Polaty się lży*.

kontekstów (w 19 z nich zaszyły innowacje: 9 innowacji wymienianych¹⁹, 5 aluzji, 3 innowacje skracające, 1 innowacja rozwijająca, 1 innowacja rozszerzająca łączliwość ZF). Na przykład ZF *młodość chmurna i durna* jest nagłówkiem artykułu opisującego dorastającą młodzież z wyraźną dezaprobatą: *Dzisiaj powodem do chluby i chwały dla przeciętnej nastolatki jest to, czy ona pierwsza straciła dziewictwo, a sypianie z facetem to dla niej substytut dorosłości oraz wyższości nad zacofanymi koleżankami. Im bardziej wulgarne zachowanie, tym lepiej. Im mniej w głowie, tym fajniej. Bo nieważne dla nich dzisiaj jest, co kto ma w głowie. Ważne jest, jak bardzo wypasiony mają telefon i ile oryginalnych ubrań na sobie, chociaż słowa „oryginalny” nikt poprawnie zapisać nie umie. Wszystko dla nich jest „głupie”, „bezsensowne” i „niepotrzebne”. Ich guru to gry komputerowe i portale społecznościowe, na których mogą umieszczać zdjęcia w wyzywających pozach, gdzie przypominają bardziej młode kurewki, niż zwyczajne dziewczyny, wkraczające dopiero w dorosłość. Jakiegokolwiek idee są im obce. Buntują się, ale sami do końca nie wiedzą dlaczego i przeciw czemu. Chyba dla zasady, bo taki wiek. Dziewczyny w tan-dentnym makijażu, który zasłania ich młode jeszcze twarze, nie potrafią wyartykułować ani jednego poprawnego zdania, a co drugie słowo to wulgaryzm. [...] Rośnie nam prawdziwy kwiat młodzieży. Pokolenie pozbawione ambicji, planów, marzeń* (I: <http://kobietabyc.bloog.pl>, dostęp: 16.04.2014).

Ujemne wartościowanie nastolatków dostrzegamy w przykładach użycia ZF *głupi wiek* („czas dorastania” [SFJP, s. 378], „okres dojrzewania” [WSFJP, s. 874]): 42 konteksty (w 1 z nich zaszyła innowacja rozszerzająca łączliwość ZF). ZF *głupi wiek* określa się młodzież, która ulega nałogom (alkohol, palenie papierosów, narkotyki), popełnia samobójstwa, ma problemy z policją etc.: – *Jakie są główne przyczyny prób samobójczych podejmowanych przez młodych ludzi? – Są różne powody tego typu zachowań. Okres dojrzewania to tzw. „głupi wiek”* (NKJP: „Mazowieckie To i Owo”); *Mam 14 lat. Głupi wiek, pierwsi chłopcy na poważnie, fajki, picie, niekiedy też ćpanie* (I: <http://www.yafud.pl>, dostęp: 16.04.2014).

W podobny sposób (pejoratywnie) cechują dorastającą młodzież ZF *cielęcy wiek* i *cielęce lata*, w których definiowaniu jednak dostrzegamy różnicę. Według ISJP [ISJP, t. 1, s. 189] „czyjś *cielęcy wiek* lub czyjeś *cielęce lata* to okres dzieciństwa i wczesnej młodości tej osoby. Wyrażenie książkowe” (tak samo tłumaczy się te ZF w SFJPS [tylko ZF *cielęce lata*] [SFJPS, t. 1, s. 142], USJP [USJP, t. 1, s. 459], WSPFNZP [WSPFNZP, s. 44]). Zgodnie z WSFJP [WSFJP, s. 656, s. 874]: ZF *cielęcy wiek* i *cielęce lata* oznaczają „książk. okres dzieciństwa, wczesnej młodości; czas zabawy i swobody” (zob. też

¹⁹ Polski satyryk Jan Izydor Sztudynger, słynny m.in. ze swoich fraszek, w których grę słów opiera na przekształcaniu ZF, w jednym ze swoich utworów artystycznie przedstawia ZF *młodość chmurna i durna*: *Minęła młodość chmurna i górna/ Została starość... jasna i durna* (I: <http://www.projekt01.zerom.4me.pl> [dostęp: 10.04.2014]).

SFWUTIA [SFWUTIA, s. 69-70]: „beztroska młodość, dzieciństwo”). Definicje tych ZF w WKS [WKS, s. 51-52] są nieco odmienne: „*staranny*. Czyżymis **cielęcymi latami** nazywamy okres późnego dzieciństwa i wczesnej młodości tej osoby”, „*potoczny*. **Cielęcym wiekiem** nazywamy nieco pobłażliwie okres w życiu nastolatka, w którym buntuje się on przeciwko światu, szczególnie przeciwko dorosłym, zastanawia się nad sensem życia, szuka swojego systemu wartości i bardzo silnie wyraża wszystkie uczucia”.

W NKJP oraz Internecie ujawniono 83 konteksty ze ZF *cielęcy wiek* (w 1 z nich zaszła innowacja rozszerzająca łączliwość ZF) oraz 44 – ze ZF *cielęce lata*. Otoczenie kontekstowe tych ZF ukazuje buntownicze, czasem nawet nieprzyzwoite zachowanie nastolatków, ich nałogi etc.²⁰ Tak więc 43 z 82 kontekstów, gdzie ZF *cielęcy wiek* użyto w jego normatywnej postaci strukturalno-semantycznej, potwierdzają znaczenie: ‘wczesna młodość (okres w życiu nastolatka)’ (temporalny sem sygnifikacyjny) + semy desygnacyjne ‘bunt²¹ przeciwko światu, zwłaszcza dorosłym’, ‘poszukiwanie swojego systemu wartości’, ‘silne wyrażenie swoich uczuć’. Na przykład: *Dzieci zaczynają eksperymentować z narkotykami w wieku 12-13 lat [...] Jednym z podstawowych ich objawów są szkolne kłopoty. Dorosli nazywają ten okres **cielęcym wiekiem**, lekarze – burzą hormonalną, psychologowie natomiast mówią wtedy o kryzysie tożsamości. Kryzys oznacza załamanie się pewnej rzeczywistości. W miarę prosty świat dziecka zaczyna się rozpadać, znika bezkrytyczna wiara w rodzicielski autorytet. Jest to okres buntu i poszukiwania własnego sensu życia (NKJP: „Gazeta Krakowska”).*

Formalne podobieństwo ZF *cielęcy wiek* i ZF *cielęce lata* prawdopodobnie spowodowało zmianą znaczeniową tego ostatniego. Semy desygnacyjne ‘bunt przeciwko światu, zwłaszcza dorosłym’, ‘poszukiwanie swojego systemu wartości’, ‘silne wyrażenie swoich uczuć’, wyodrębnione z definicji słownikowych tylko w znaczeniu ZF *cielęcy wiek*, są kontekstowo uwarunkowane także w strukturze semantycznej ZF *cielęce lata*. Na przykład: *Dojrzewająca młodzież jest zdolna do prawdziwych wyczynów – tak brzmi najnowsza diagnoza. A przecież według powszechnej opinii pokwitanie to okres przejściowego szaleństwa. Temu stereotypowi hołdują zwłaszcza media. Kto wchodzi w **cielęce lata**, musi chlać wódkę, nacinać sobie ramiona oraz doprowadzać do rozpaczliwych i nauczycieli (I: <http://www.tygodnikforum.pl>, dostęp: 16.04.2014).*

W mniejszym stopniu ujemne wartościowanie młodzieży zakodowane jest w ZF *mieć żółto w dziobie*, *mieć żółto w dzióbku*, *mieć mleko na brodzie*, *mieć mleko pod brodą*, *(być) z mlekiem pod brodą*, *mieć mleko pod nosem*, *mieć mleko pod wąsem*. Młody człowiek, określony tymi ZF, jest utożsamiany z niedojrzałością i brakiem doświadczenia.

²⁰ Nie ujawniono kontekstów uwypuklających w znaczeniu ZF *cielęcy wiek* i *cielęce lata* semów desygnacyjnych, obecnych w definicjach SFWUTIA oraz WSFJP: ‘czas zabawy’, ‘czas swobody’.

²¹ Znaczenie ‘okres buntu’ da się np. wyczytać ze zdania ...*jakby świat wkroczył w jakiś **cielęcy wiek** i zmagał się z młodzieńczą burzą hormonów* (NKJP: „Polityka”), w którym zaszła innowacja rozszerzająca ZF *cielęcy wiek*: subjektem jest personifikowany świat.

Plan treści wyżej wymienionych ZF jest uzasadniony przede wszystkim ich obrazowością. Motywacji znaczenia tych jednostek językowych należy się doszukiwać w rzeczywistości pozajęzykowej. Tak więc ZF **mieć żółto w dziobie, mieć żółto w dzióbku** („być młodym, niedoświadczonym” [SFJPS, t. 1, s. 209; USJP, t. 1, s. 774; WSPWNZP, s. 95]) powstały wskutek obserwacji natury, dokładnie życia ptaków: u nowo narodzonych piskląt łatwo dostrzegalne są ślady żółtego koloru; kolor ten ułatwia rodzicom szybsze rozpoznanie swojego potomstwa i dostarczenie mu pokarmu. Będąc częścią natury, swoje bezpośrednie spostrzeżenia człowiek dostosował do relacji międzyludzkich i utrwalił je werbalnie, za pomocą zasobu frazeologicznego. Sem sygnifikacyjny ‘niedoświadczony’ nadaje raczej negatywnego nacechowania subiektywi, o którym się mówi (por. też kwalifikator stylistyczny ‘lekceważąco’ w definicji USJP). Analizowane ZF mają niską frekwencję w NKJP oraz Internecie: ZF *mieć żółto w dziobie* – 3 konteksty, *mieć żółto w dzióbku* – 1 kontekst²². W uzusie pejoratywny wydźwięk ZF *mieć żółto w dziobie, mieć żółto w dzióbku* utrwała się: *Uważam że masz żółto w dzióbku. Dorośnij najpierw do wspólnego życia. Chłopak ma poukładane w głowie, w przeciwieństwie do Ciebie* (I: <http://f.kafeteria.pl>, dostęp: 16.04.2014). W przytoczonym kontekście na znaczenie ZF *mieć żółto w dzióbku* składają się semy, tworzące normatywną strukturę semantyczną tego ZF: ‘młoda’ (dziewczyna, o której się wspomina na forum internetowym [dostęp: 8.01.2014], ma 20 lat) + ‘niedoświadczona’ (*Dorośnij najpierw do wspólnego życia*) + pejoratywne zabarwienie (‘lekceważąco’).

Znaczenie ZF **mieć mleko na brodzie, mieć mleko pod brodą, (być) z mlekiem pod brodą, mieć mleko pod nosem, mieć mleko pod wąsem**, zgodnie z definicjami słownikowymi [ISJP, t. 1, s. 876; SFJP, s. 199; SFJPS, t. 1, s. 116, s. 451; SFWP, s. 394, s. 449; SFWUTIA, s. 70; USJP, t. 2, s. 684; WKS, s. 178-179; WSE, s. 111, s. 184, s. 522; WSFJP, s. 403; WSPWNZP, s. 251]²³, jest układem semów sygnifikacyjnych ‘bardzo

²² ZF *mieć żółto w dziobie, mieć żółto w dzióbku* występują w NKJP oraz Internecie dość sporadycznie. Dużo częściej dla określenia kogoś młodego i niedoświadczonego użytkownicy języka polskiego posługują się rzeczownikiem *żółtodziób* (na zapytanie [base=żółtodziób] w NKJP znaleziono 729 kontekstów). Co prawda, znaczenie leksemu *żółtodziób* w porównaniu z ZF *mieć żółto w dziobie, mieć żółto w dzióbku* jest poszerzone o jeszcze jeden dyferencjalny sem sygnifikacyjny ‘płeć męska’ [USJP, t. 4, s. 1129].

²³ Dane leksykograficzne dotyczące zarówno planu wyrażania, jak i planu treści w wielkim stopniu się różnią. Tak więc ZF *mieć mleko na brodzie* kodyfikuje tylko SFWUTIA, *(być) z mlekiem pod brodą* – tylko SFJPS, *mieć mleko pod brodą* – tylko SFJPS i WSFJP, *mieć mleko pod wąsem* – tylko WSFJP. ZF *mieć mleko pod nosem* zawierają wszystkie wyżej wymienione słowniki, przytaczając nieco odmienne tłumaczenie. Ogólny układ semów sygnifikacyjnych wygląda następująco: ‘bardzo młody’ (ISJP, SFJPS, SFWP, USJP, WKS, WSFJP, WSPWNZP) + ‘niedojrzały’ (ISJP, SFJP, SFJPS, SFWP, SFWUTIA, USJP, WKS, WSFJP, WSPWNZP) + ‘niedoświadczony’ (SFJP, SFWP, SFWUTIA, USJP, WSFJP, WSPWNZP). WSE ZF *mieć mleko pod nosem* wyjaśnia jako jednostkę polisemiczną: „1) być bardzo młodym; 2) być niedojrzałym, niedoświadczonym”. W różny sposób w definicjach został przedstawiony dyferencjalny sem płci (‘płeć męska’). WKS definiuje te ZF tak: „Mówimy z odcieniem lekceważenia: **ma mleko pod nosem** o chłopcu, który jest na coś za młody, zbyt niedojrzały do czegoś”.

młody’ + ‘niedojrzały’ + ‘niedoświadczony’, uzupełnionych semem desygnacyjnym wyrażającym dyferencjację płciową subiektu (‘płeć męska’). Określenie za pomocą tych ZF młodego wieku osoby przede wszystkim płci męskiej wydaje się umotywowane ich formą wewnętrzną. Częściowo o tym pisze Anna Pajdzińska: „Metaforę, leżącą u podstaw związku frazeologicznego *ktoś ma mleko pod nosem* ‘ktoś jest niedojrzały, niedorośli, zbyt młody’, motywują drugorzędne cechy *nosa* ‘ta część twarzy, pod którą dojrzałym mężczyźnie rośnie zarost zwany wąsem’ i *mleka* ‘napój dawany najczęściej dzieciom’²⁴. Więzy motywacyjne prawdopodobnie mocniejsze są w przypadku ZF *mieć mleko pod brodą*, *mieć mleko na brodzie*, (*być*) *z mlekiem pod brodą*, *mieć mleko pod wąsem*, w których komponenty *broda*, *wąs* pośrednio wskazują na przedstawiciela płci męskiej²⁵.

Wyniki badań kontekstowych wyglądają następująco: ZF *mieć mleko pod nosem* – 80 kontekstów (w 7 z nich zaszły innowacje: 3 defrazeologizacje, 3 innowacje wymieniające, 1 innowacja rozszerzająca łączliwość ZF), ZF *mieć mleko pod wąsem* – 26 kontekstów (w 3 z nich zaszły innowacje: 3 innowacje rozszerzające łączliwość ZF), ZF *mieć mleko pod brodą* – 4 konteksty, ZF *mieć mleko na brodzie* – 1 kontekst, ZF (*być*) *z mlekiem pod brodą* – nie ujawniono żadnego kontekstu. Prawie we wszystkich kontekstach odczuwalne jest pejoratywne wartościowanie młodzieży. Na przykład: *Może za czasów księdza młodości ludzie dorastali szybciej, ale teraz dwunastolatek ma mleko pod nosem. Nie jest przygotowany, by samemu rozwiązywać własne problemy. Ktoś musi mu w tym pomagać. I właśnie od tego są rodzice* (NKJP: „Skarb w glinianym naczyniu”); *Uważasz, że, ty – młodzik co ma mleko pod wąsem, potrafisz sobie podyktować zasady godnego życia lepiej, niż powiadają doktryny napisane przez tysiące myślicieli...* (I: <http://victor.com.pl>, dostęp: 16.04.2014). Tylko sporadycznie negatywne

Tłumaczenie ze wskazówką na płeć podaje też WSFJP (odpowiednia informacja desygnacyjna jest w nawiasach: (*chłopiec, mężczyzna*)). ISJP zaś nie precyzuje subiektu ze względu na płeć: „Mówimy, że ktoś ma **mleko pod nosem**, jeśli jest młody i niedojrzały. Wyrażenie potoczne, używane z lekceważeniem” (por. też WSFPWNZP, USJP i SFWP). Warto dodać, że w uzusie analizowanych ZF używa się na określenie obu płci, co prawda, z dominacją płci męskiej (‘płeć męska’ – 49 kontekstów: 38 – ze ZF *mieć mleko pod nosem*; 10 – ze ZF *mieć mleko pod wąsem*; 1 – ze ZF *mieć mleko pod brodą*; ‘płeć żeńska’ – 8 kontekstów: 6 – ze ZF *mieć mleko pod nosem*; 1 – ze ZF *mieć mleko pod wąsem*; 1 – ze ZF *mieć mleko na brodzie*). Na przykład: ...wycierali boki młodzieńca wiechciami mokrej słomy, [...] *mogłem się mu przyjrzeć dokładniej [...] Miał mleko pod nosem, lecz złoty puch na rumianych policzkach mile kontrastował z różową bielą skóry* (NKJP: „Metamorfozy”); *Cholera, jesteś taka młoda. Ciągłe masz mleko na brodzie, zwolnij, kotku...* (NKJP: „Dziennik Zachodni”).

²⁴ A. Pajdzińska, *Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów*, [w:] *Konotacja. Praca zbiorowa*, red. J. Bartmiński, Lublin 1988, s. 74.

²⁵ Zdajemy sobie równocześnie sprawę z tego, że twierdzenie o uwyrażnieniu aspektu desygnacyjnego znaczenia ZF *mieć mleko na brodzie*, *mieć mleko pod brodą*, (*być*) *z mlekiem pod brodą* poprzez bazę motywacyjną może być chybione, ponieważ leksem *broda*, oprócz znaczenia „zarost”, co jest zawołowaną aluzją do płci męskiej, ma też inne znaczenie „dolna, wystająca część twarzy (zarówno mężczyzn, jak i kobiet) poniżej ust”.

zabarwienie emocjonalno-ekspresywne się nie ujawnia. Na przykład autor kontekstu ...*mówiąc, że ma mleko pod nosem – mam na myśli że się za bardzo spoufala; nie widzę w tym nic obraźliwego, z mojej strony* (I: <http://dorotawroblewskablog.pl>, dostęp: 16.04.2014) wyraźnie się nie zgadza z przypisywaniem temu ZF pejoratywnego nacechowania, stwierdza raczej neutralny charakter użycia ZF *mieć mleko pod nosem*.

Godna uwagi jest grupa polskich ZF określających młodzież pewnej warstwy społecznej: *bananowa młodzież, złota młodzież, złoty młodzieniec*. Używając tych ZF, *native speaker* pragnie w sposób metaforyczny ująć nominację młodych ludzi, którzy dzięki hojnemu wsparciu finansowemu swoich zamożnych i wpływowych rodziców prowadzą beztrioskie życie, trwoniąc pieniądze na czcze przyjemności i zabawy. Do takich wniosków dochodzimy, uwzględniając przede wszystkim definicje słownikowe. Na znaczenie sygnifikacyjne ZF *bananowa młodzież*, zgodnie z opisem w USJP (*iron.*) [USJP, t. 1, s. 189], WKS (*pot.*) [WKS, s. 28], WSF [WSE, s. 76], WSFJP (*komun. przest.*) [WSFJP, s. 404], WSFPWZNP [WSFPWZNP, s. 11] składają się semy 'młodzież' + 'mająca bogatych rodziców'. Na tej podstawie semantycznej nawarstwiają się liczne semy desygnacyjne: sem sygnifikacyjny 'młodzież' jest uzupełniony informacją desygnacyjną 'rozpieszczona nadmiernym dostatkiem' (USJP, WSFPWZNP), 'prowadząca beztrioski tryb życia' (USJP, WSE, WSFPWZNP), 'korzystająca z pozycji społecznej i materialnej swoich rodziców' (USJP, WSFPWZNP), 'mieszkająca w dużych miastach' (WKS); sprecyzowano ze względu na tożsamość zawodową także sem sygnifikacyjny 'bogaci rodzice', którzy 'najczęściej są wpływowi politycznie' (WKS, WSFJP), 'zajmują wysokie stanowiska' (WKS). WKS uściśla również okres użycia tego ZF w użyciu: „**Bananową młodzież** nieco pogardliwie nazywało się w latach 60. i 70. XX wieku młodych ludzi [...]²⁶.

²⁶ Inne źródło leksykograficzne – WSF – podaje krótką informację etymologiczną: „Tym sformułowaniem władza komunistyczna usiłowała skompromitować działaczy studenckich (organizujących protesty w marcu 1968 r. przeciwko kampanii antysemickiej) pochodzących z rodzin dobrze uposażonych materialnie, sugerując, iż wychowani w luksusie, symbolizowanym przez deficytowe wówczas banany, nie znają oni rzeczywistych problemów środowiska akademickiego, a tym samym nie mogą reprezentować jego interesów” [WSE, s. 76]. Wyniki badań kontekstowych jednak wzbudzają zastrzeżenia wobec przypisywania temu ZF kwalifikatora stylistycznego 'przestarzałe' (WSFJP). ZF *bananowa młodzież* bowiem ma wysoki poziom częstotliwości w NKJP oraz Internecie: znaleziono 202 konteksty, z których w 194 tego ZF użyto w jego normatywnej strukturalno-semantycznej postaci. Ponadto te konteksty nie są retrospekcyjne: opisano w nich współczesne wydarzenia. Na przykład: *Bananowa młodzież – ktoś z nas nie zna tego określenia? Choć trochę może trąci ono myszką, nadal jest aktualne. To beztrioska dziatwa, która ma na starcie bogactwo zamożnych i dobrze ustawionych rodziców. Młodzi ludzie, którzy nie znają biedy. Jak, na przykład, premierówna i jej chłopak – syn gdyńskich architektów* (I: <http://www.fakt.pl> [dostęp: 10.04.2014] 2008. Chodzi o córkę byłego prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej – Katarzynę Tusk). Uwzględnienie materiału forów jednak skłania do myśli, że niektórym użytkownikom języka polskiego ZF *bananowa młodzież* nie jest znany. Na przykład [komentarz 1:] *tu na forum było to określenie, słyszałam je kilka razy w prazy – domyślam się, że cos niemilego, ale może mi ktos PROSTO I JASNO wytłumaczyć?*; [komentarz 2:] *nie wiedziałam,*

Pejoratywne wartościowanie ZF *bananowa młodzież* wzmacnia się w zbadanych kontekstach: ujawniono 202 konteksty (w 8 z nich zaszyły innowacje: 6 innowacji rozwijających, 2 neosemantyzacje). Na przykład: ...*wyćpi całe to parszywe plugastwo, tę bezbożną **bananową młodzież**, której nadmiar pieniędzy poprzewracał w głowach i pchnął na obrzydliwą drogę rozpusty oraz wszelkich możliwych perwersji i zбочzeń seksualnych* (NKJP: Usenet – pl.soc.religia, dostęp: 16.04.2014); *Eleganckie dziewczęta, forsiasty facet, luksusowy wóz – wszystko to na kilometr pachniało dolarowymi afetami, handlem samochodami i **bananową młodzieżą*** (NKJP: Usenet – pl.rec.ksiazki, dostęp: 16.04.2014). Negatywny wydźwięk tego ZF potęgują wypowiedzi użytkowników różnych forów o cechach przysługujących młodzieży, mianowanej ZF *bananowa młodzież*. Przytoczymy fragment jednego z nich (dostęp: 10.01.2011) [komentarz 1:] ***Bananowa młodzież** to innymi słowy dzieci bogatych rodziców – młodzież wywodząca się z inteligentnych, drobnomieszczańskich domów, bardzo często dzieci przedsiębiorców i wszelkiego rodzaju prywaciarzy. Ale nie tylko. Bananowa młodzież charakteryzuje się umiłowaniem wszystkiego co zachodnie, amerykańskie, koniecznie drogie i niedostępne dla większości społeczeństwa. Są przesiąknięci wypaczoną moralnością rodem z Hollywood. Uwielbiają obnosić się z bogactwem swoim rodziców, traktując gorzej tych, którym nie dane było paplać się w dobrobycie zdobytym przez ich rodziców na wyzysku robotników;* [komentarz 2:] *Wszystko to co ująłeś + brak szacunku do czegokolwiek, włącznie do innych ludzi* (I: <http://www.komsomol.pl>, dostęp: 16.04.2014).

Synonimem systemowym ZF *bananowa młodzież* na wszystkich poziomach znaczenia (sygnifikacyjnym, desygnacyjnym, konotacyjnym) są ZF *złota młodzież*, *złoty młodzieniec*. Zakres semantyczny ZF *złota młodzież*²⁷ można zatem sprowadzić do układu semów: ‘młodzież’ (sem sygnifikacyjny 1 [ISJP, t. 2, s. 1356; SFJPS, t. 1, s. 451, t. 2, s. 850; USJP, t. 4, s. 1021; WKS, s. 379; WSE, s. 177; WSFJP, s. 404; WSPWNZP, s. 694]) + ‘mająca bogatych rodziców’ (sem sygnifikacyjny 2 [ISJP, USJP, WKS, WSE, WSFJP, WSPWNZP]) + ‘trwoniąca czas na hucznych zabawach’ (sem desygnacyjny 1 [ISJP, SFJPS, WKS, WSE, WSFJP, WSPWNZP, USJP]) + ‘korzystająca z pieniędzy rodziców’ (sem desygnacyjny 2 [WKS]) + ‘niepracująca’ (sem desygnacyjny 3 [WSFJP]) + (rodzice): ‘często zajmujący wysokie stanowiska ludzi’ (sem desygnacyjny 4 [SFJPS, WKS]) + ‘ironiczne’ (sem konotacyjny 1 [WKS, USJP]) + ‘pogardliwe’ (sem konota-

że nadal funkcjonuje to pojęcie. powiem szczerze że w ogóle go nie słyszałem od X lat (I: <http://f.kafeteria.pl> [dostęp: 10.12.2010]); *Młody kretynie, skoro pamiętasz to określenie „**bananowa młodzież**” to jesteś też wiekowy* (NKJP: Usenet – pl.soc.polityka [dostęp: 20.04.2004]). Pojedynczych komentarzy na forach zapewne nie warto uważać za argumenty przemawiające za recesywnością ZF *bananowa młodzież*. Ważniejsza jest duża frekwencja tego ZF w uzusie współczesnego języka polskiego.

²⁷ ZF *złoty młodzieniec* (obok ZF *złota młodzież*) kodyfikowano tylko w SFJPS [SFJPS, t. 1, s. 451, t. 2, s. 850].

cyjny 2 [WSFJP]) + ‘z dezaprobatą’ (sem konotacyjny 3 [ISJP, WKS]) + ‘potoczne’ (sem konotacyjny 4 [WKS]).

Ujemna konotacja, determinowana między innymi semami desygnacyjnymi, określającymi naganne zachowanie młodzieży – dzieci zamożnych rodziców, uwyrażnia się we wszystkich zbadanych kontekstach: *złota młodzież* – 115 kontekstów (w 12 z nich zaszła neosemantyzacja), *złoty młodzieniec* – 43 konteksty (w 2 z nich zaszły innowacje rozwijające). Tak więc w kontekście *Wprowadził ją w swoje środowisko „złotej młodzieży”*. *Przystojny synek byłego ministra. Dyskoteki, alkohol, seks, lekkie narkotyki. Ciąża. Wtedy rzucił jak szmatę. Wyśmiał. Poroniła. Nie miała nikogo bliskiego* (NKJP: „Wróc...”) uwydatniają się semy, wyodrębnione na podstawie definicji słownikowych: chodzi bowiem o młodzież, do której należy między innymi syn byłego ministra (najwidoczniej bogatego człowieka – *synek byłego ministra*); życie tej grupy społecznej mija w beztroskich zabawach (*Dyskoteki, alkohol, seks, lekkie narkotyki*), organizowanych chyba na koszt rodziców, oraz których konsekwencji przedstawiciele *złotej młodzieży* nie chcą ponosić (*Ciąża. Wtedy rzucił jak szmatę. Wyśmiał*). Negatywny ładunek aksjologiczny zawarty jest również w znaczeniu ZF *złoty młodzieniec*, który w uzusie współczesnego języka polskiego występuje dużo rzadziej niż ZF *złota młodzież* (41 : 103²⁸ konteksty, w których analizowanych ZF użyto w ich normatywnej postaci strukturalno-semantycznej). Na przykład: *Jest jednym z tych dobrze urodzonych, zarozumiałych, złotych młodzieńców, których zawsze tak się bałaś. Unikałaś nawet kawiarni, w których się gromadzili. Nie lubiłaś ich za nocne libacje, pychę, wyniosłość, pewność siebie, fanfaronadę, niedojrzałość* (NKJP: „Król Tanga”).

W NKJP oraz Internecie zauważono także ważną zmianę znaczenia sygnifikacyjnego ZF *złota młodzież*, powodującą z kolei takie przeobrażenia aksjologiczne. Dwanaście kontekstów udowadnia przeistoczenie semantyczne tego ZF na podstawie ponownej metaforyzacji komponentu *złota*: w jedenastu kontekstach ZF *złota młodzież* oznacza „utalentowaną młodzież, wykazującą swoje zdolności w różnych dyscyplinach sportowych, zdobywającą pierwsze miejsca (*złote medale*) w zawodach”, w jednym (użycie okazjonalne) – „zdolną, staranną w nauczaniu młodzież”. Na przykład: *Złota młodzież z Krakowa. Z pięcioma medalami wrócili z młodzieżowych mistrzostw Polski i regat o Puchar Prezesa PZTW młodzików krakowscy wiosłarze* (I: <http://www.dziennikpolski24.pl>, dostęp: 16.04.2014); *Profesor Ochęduszek często i z satysfakcją wspominał pierwsze roczniki powojennych studentów w Politechnice Śląskiej. Nazywał ich „złotą młodzieżą”*. *Twierdził, że takich studentów nie spotkał ani wcześniej ani później. Młodzież*

²⁸ Ten stosunek kontekstów może być jeszcze bardziej dysproporcjonalny, jeżeli uwzględnia się to, że źródłami czterech spośród 41 kontekstów, w których występuje ZF *złoty młodzieniec*, są starsze teksty języka polskiego (z 1934, 1936, 1949 oraz 1969 r.), a treść innych 21 kontekstów (wyekscerpowanych ze współczesnych tekstów) ma charakter retrospekcyjny.

spragniona wiedzy, tłumnie zapępiała sale wykładowe, przyjmowała bez protestów bardzo duże wymagania na egzaminach (<http://pl.wikipedia.org>, dostęp: 16.04.2014). Zmianie znaczenia sygnifikacyjnego ZF *złota młodzież* towarzyszy ocena melioratywna w postrzeganiu ludzi w tym wieku. Zakres konotacyjny tego ZF zmienia się: negatywny wydzźwięk (‘ironiczne’ + ‘z dezaprobatą’ + ‘pogardliwe’) zanika i pojawia się dodatnio wartościujący sem ‘z zachwytem’. Komponent *złota* zatem jest podstawą motywacyjną podczas wtórnej metaforyzacji, wskutek której ZF *złota młodzież* znaczeniowo się rozgałęzia. Pejoratywnie zabarwione znaczenie normatywne („młodzież, mająca bogatych rodziców”) polega na skojarzeniu komponentu *złota* z pieniędzmi (*złota* → *złoto* → *pieniądze*)²⁹. Melioratywne nacechowanie znaczenia „utalentowana młodzież, wykazująca swoje zdolności w różnych dyscyplinach sportowych, zdobywająca pierwsze miejsca (*złote medale*) w zawodach” opiera się na powszechnym przekonaniu, że sukces w sporcie uhonorowany jest złotym medalem; okazjonalna interpretacja ZF *złota młodzież* („zdolna, staranna w nauczaniu młodzież”) chyba jest uzasadniona przypisywaniem złota jako metalowi szlachetnemu, odpornemu na działanie tlenu, powietrza czy kwasów, symboliki wszystkiego, co najcenniejsze, najdoskonalsze³⁰.

Podsumowując przeprowadzoną analizę, pragniemy podkreślić, że zasób frazeologiczny języka polskiego ukazuje młodzież ambiwalentnie: pozytywnie i negatywnie. Poprzez ZF *młoda gwardia*, *młoda kadra*, *młode siły*, *młoda krew*, *świeża krew* (30% wszystkich ZF) eksponuje się pozytywne cechy charakteru, przypisywane ludziom młodym: ‘zdolny’, ‘aktywny’, ‘wykształcony’, ‘pomysłowy’. Przytłaczająca większość ZF spośród analizowanych jednostek, a dokładnie *młodość chmurna i durna*, *głupi wiek*, *cielęcy wiek*, *cielęce lata*, *mieć żółto w dziobie*, *mieć żółto w dzióbku*, *mieć mleko na brodzie*, *mieć mleko pod brodą*, (*być*) *z mlekiem pod brodą*, *mieć mleko pod nosem*, *mieć mleko pod wąsem*, *bananowa młodzież*, *złota młodzież*, *złoty młodzieniec* (70% wszystkich ZF), odzwierciedla natomiast młodzież buntowniczą, źle się zachowującą, niedoświadczoną, niedojrzałą, agresywną, wulgarną, mającą skłonności przestępcze, prowadzącą beztroskie życie etc. Uwzględnienie badań bazy danych NKJP oraz Internetu pozwala nieco modyfikować obraz młodzieży wyłaniający się z polskiej frazeologii. Tak więc ZF *młody gniewny*, jak wynika z definicji słownikowych („młoda osoba, która buntuje się przeciwko systemowi wartości reprezentowanemu przez ludzi starszego pokolenia”), na pozór negatywnie określa młodzież. Jednak pod wpływem otoczenia kontekstowego

²⁹ Por. też ZF *złota żyła*, *złoty interes*; *żyła*, *kopalnia złota* „coś, co przynosi wielkie zyski; doskonały interes, źródło wielkich dochodów” [WSFPWNZP, s. 694-695], *porastać w złote pióra* „wzbogacać się” [SFJPS, t. 2, s. 850] etc.

³⁰ *Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т., т. 2*, ред. Н.И. Толстой, Москва 1995-2014, с. 354. Por. też ZF *mieć złote ręce* „umieć coś świetnie zrobić, radzić sobie doskonale z każdą pracą” [WSFPWNZP, s. 694]; *złota rączka* „ktoś umiejący wszystko zrobić, naprawić, mający wrodzone zdolności techniczne” [WSFPWNZP, s. 437].

znaczenie tego ZF wzbogaca się o nowe semy, wnoszące ocenę melioratywną: ‘młody’ + ‘bardziej utalentowany niż poprzednicy (w pewnym obszarze działalności)’, ‘ambitny’, ‘natarczywy’. Refleksje nad wartościowaniem młodzieży da się pogłębić także poprzez zbadane innowacje: ogółem znaleziono 241 nietypowych użyc analizowanych ZF (innowacja rozwijająca [75%], innowacja rozszerzająca łączliwość ZF [7%], neosemantyzacja [6%], innowacja wymieniająca [5%], kontaminacja [3%], aluzja [5%], defrazeologizacja [1%], innowacja skracająca [1%]). Spośród wszystkich ujawnionych w trakcie badań innowacji frazeologicznych na zmianę nacechowania aksjologicznego najbardziej wpłynęła neosemantyzacja ZF *złota młodzież*: poskutkowała ona przeistoczeniem zakresu konotacyjnego tego ZF (negatywna konotacja systemowa → pozytywna konotacja kontekstowa). Nieodpowiedniość wartościowania młodzieży na płaszczyźnie *langue* i *parole* wydaje się jeszcze bardziej odczuwalna, jeżeli przywołuje się dane statystyczne. Na poziomie systemu dominuje pejoratywne ocenianie młodzieży: 70% wszystkich wyekscerpowanych ze słowników ZF negatywnie przedstawia tę grupę wiekową, jej dodatnia waloryzacja ukryta jest w 30% wszystkich kodyfikowanych ZF. W uzusie jednak częściej (w 65% wszystkich zbadanych kontekstów, gdzie ZF użyto w ich normatywnej postaci strukturalno-semantycznej) występują ZF melioratywnie wartościujące ludzi młodych, co najprawdopodobniej przemawia za tym, że użytkownicy języka polskiego są skłonni raczej do pozytywnego określania młodości.

Bibliografia

- Bartmiński J., *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, [w:] *Język w kręgu wartości*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003, s. 59-86.
- Bąba S., *Frazeologia polska. Studia i szkice*, Poznań 2009.
- Bąba S., *Materiały do bibliografii frazeologii polskiej. Prace opublikowane w latach 1945-1995*, Poznań 1998.
- Bąba S., *Materiały do bibliografii frazeologii polskiej. Prace opublikowane w latach 1996-2000*, Poznań 2003.
- Bąba S., *Materiały do bibliografii frazeologii polskiej. Prace opublikowane w latach 2001-2005*, Poznań 2008.
- Bąba S., *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa 2001 (**SFWP**).
- Dziamka-Lenart G., *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej*, Poznań 2004.
- Iglikowska T., *Mały słownik frazeologiczny. Z. 1. Czas. Przestrzeń. Ilość. Liczba. Stopień*, Warszawa 1966 (**MSF**).
- Inny słownik języka polskiego: w 2 t.*, red. M. Bańko, Warszawa 2000 (**ISJP**).
- Kopaliński W., *Słownik wydarzeń, pojęć i legend XX wieku*, red. A. Kubiak-Sokół, Z. Wiankowska-Ładyka, Warszawa 2002.

- Lebda R., *Wielki słownik frazeologiczny*, Kraków 2009 (WSF).
- Mosiólek-Kłosińska K., *W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2001 (WKS).
- Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003 (WSFJP).
- Narodowy Korpus Języka Polskiego, <http://nkjp.pl> [dostęp: listopad 2011 – maj 2014].
- Pajdzińska A., *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*, Lublin 1993.
- Pajdzińska A., *Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów*, [w:] *Konotacja. Praca zbiorowa*, red. J. Bartmiński, Lublin 1988, s. 66-83.
- Podlawska D., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Bielsko-Biała 2006 (SFJP).
- Puzynina J., *Konotacje leksykalne w interpretacji tekstu literackiego. Na przykładzie purytanizmu Cypriana Norwida*, [w:] *Konotacja. Praca zbiorowa*, red. J. Bartmiński, Lublin 1988, s. 83-97.
- Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego: w 2 t.*, Warszawa 1967 (SFJPS).
- Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym*, red. A. Nowakowska, Wrocław 2003 (SFWUTIA).
- Tokarski R., *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin 2013.
- Uniwersalny słownik języka polskiego: w 4 t.*, red. S. Dubisz, Warszawa 2006 (USJP).
- Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, red. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa 2005 (WSPWNZP).
- Wikipedia*, <http://pl.wikipedia.org/wiki> [dostęp: listopad 2011 – maj 2014].
- Zdunkiewicz-Jedynak D., *Język reklamy*, [w:] D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Wykłady ze stylistyki*, Warszawa 2008, s. 171-177.

*

- Білоноженко В.М., *Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів*, Київ 1989.
- Еріксен Т.Г., *Тиранія моменту. Швидкий і повільний час в інформаційну добу*, пер. з англ. В. Дмитрук, Львів 2004.
- Кравчук А., *Новий тип дефініцій фразеологізмів у польських словниках*, „Проблеми слов’янознавства” 2005, вип. 55, с. 181-196.
- Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т.*, ред. Н.И. Толстой, Москва 1995-2014.
- Тепляков І.М., *Фразеологічна семантика (на матеріалі деяких слов’янських мов)*, „Проблеми слов’янознавства” 2005, № 55, с. 156-163.

Czy „młodość musi się wyszumieć”?

O wartościowaniu młodzieży w polskiej frazeologii

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest analizie zakodowanego w zasobie frazeologicznym polszczyzny wartościowania grupy wiekowej „młodzież”. Uwzględniono nie tylko konotacje systemowe, wynikające z definicji słownikowych, lecz także konotacje kontekstowe, ujawniające

się w otoczeniu słownym badanych ZF. Wyeksponowano również osobliwości użycia wybranych ZF oznaczających młodzież w NKJP oraz Internecie (ich frekwencję, innowacje zachodzące na ich podstawie).

Słowa kluczowe: frazeologia, młodość, aspekty znaczeniowe, konotacje systemowe i kontekstowe, nacechowanie pejoratywne i melioratywne

„Młodość musi się wyszumieć”?

The valuation of youth in Polish phraseology

Summary: The article is devoted to the analysis of the valuation of youth in Polish phraseology. It includes not only the systemic connotations (dictionary definitions) of idioms, but also contextual connotations. The peculiarities of the use of selected idioms in NKJP and Internet (frequency, innovations) have been also presented in the article.

Key words: phraseology, youth, aspects of meaning, systemic and contextual connotations, pejorative and ameliorative values